

ğu kime aitse damânın da ona ait olması görüşü hâkimdir.

Zararlı fiilden doğan damânda zararın maddî ve fiilî olarak vuku bulmuş olması da aranır. Mânevî zararın tazmini klasik kaynaklarda pek işlenmemiş bir konu olmakla birlikte sorumluluk hukukunun prensiplerine ve genel amaçlarına uygunluk gösterir. Zarara uğrayan malın hukukun muteber ve dokunulmaz olması da damânın şartlarındandır. Bu sebeple mülkiyet altında olmayan mubah malları, müslümanlar açısından mütekavvim (hukukun muteber) sayılmayan domuz ve şarabı, haram işlerde kullanılan alet ve malzeme veya harbînin malı gibi hukukun koruması altında olmayan malları, İslâm hukukçularının çoğunluğu damân konusu (madmûn) saymazlar. Öte yandan Hanefîler'e göre menfaatler mal statüsünde olmayıp ancak akidde hukukî değer kazandığından menfaatlerin akid dışı kullanımı, gasp ve itlâfî halinde damân gerekmez. Bununla birlikte Hanefîler, bu yaklaşımın doğuracağı sakıncaları kurala bazı istisnalar getirerek önlemeye çalışmışlardır.

Zararlı fiilden doğan ödeme sorumluluğu kural olarak o fiili işleyene aittir ve bu konuda şahsî sorumluluk esastır. Ancak zararlı fiil ciddi tehdit ve zor (ikrah-ı mülci) altında işlenmişse Hanefî ve Şâfiîler'e göre damân zorlayana aittir (Mecelle, md. 1007). Diğer hukuk ekolleri ise hem zorlayana hem de zorlanana belli oranda damâna iştirak ettirirler. Zararlı fiilin başkasının emir ve tâlimatıyla yapılması, kural olarak faili sorumluluktan kurtarmaz (Mecelle, md. 89, 95). Ancak zararlı fiilin devlet başkanının emir ve tâlimatı veya çocuk tarafından babasının emriyle işlenmesi durumları bir yönüyle ikrah olarak değerlendirildiğinden damânın faile değil de emri verene ait olacağı görüşü ağırlık kazanmıştır. İşçi ve memurların görev ve iş esnasında yol açtıkları zararlarda aslolan şahsen sorumlu olmaları ise de bunların iş veren adına ve onun doğrudan veya dolaylı izni dahilinde hareket ettiği durumlarda iş verenin sorumlu tutulması mümkün görülmüştür. Kadıların yargılama sırasında, kasıt ve kusurları bulunmaksızın yol açtıkları zararların hazine tarafından tazmin edilmesi uygulaması da bu anlayışın sonucudur.

Meydana gelen malî zararın mâkul bir şekilde izâlesi esastır. Bu da mislî mallarda zayi edilen malın mislinin, kıyemî mallarda ise kıymetinin ödenmesiyle ger-

çekleşir (Mecelle, md. 416). Bütünyle tazmin edilen malın mülkiyeti tazmin edene ait olur. Bunun için de özellikle Hanefîler, bir konuda aynı sebepten dolayı hem damân hem de ücretin aynı şahsa yüklenmemesine özen gösterirler (Mecelle, md. 86). Bir malın ciddi oranda zarar görmesi halinde Hanefî ve Şâfiîler mal sahibine seçim hakkı verirler; isterse bu hasarlı malı damândan sorumlu şahsa verip yerine sağlamını alır, isterse sağlamı ile aradaki değer farkını ödetir. Diğer hukuk ekolleri ise sadece zararı, yani malda meydana gelen değer kaybını ödetirler. Bazı istisnâî durumlarda farklı veya ağır tazmin usullerinin olması, bunlarda biraz da cezaî müeyyide amacı bulunduğundandır.

Damândan doğan alacak hakkı kazâ-en (hukukun) on beş yıl gibi belli bir zaman aşımı süresine tâbi tutulabilirse de (Mecelle, md. 1660) borç dinen devam ettiğinden ve zaman aşımı hakkın aslını düşürmediğinden (Mecelle, md. 1674) borçlunun ikrarı, borcunu rızâen ödemesi gibi işlemler hukukun da geçerlidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, "damân" md., II, 895; İbn Mâce, "Ahkâm", 14, 17; "Ticârât", 43; Ebû Dâvûd, "Büyû", 90-92; Tûsî, *en-Nihâye fî mücerredî'l-fıkh ve'l-fetâvâ*, Beyrut 1980, s. 314 vd.; Şîrâzî, *el-Muhezzeb*, Kahire 1315, I, 339; Serahsî, *el-Mebstû*, XI, 53 vd.; Gazzalî, *el-Veciz*, Kahire 1317, I, 205; Kâsânî, *Bedâ'î*, VII, 142-168; İbn Rûsd, *Bidâyetü'l-müctehid*, Kahire 1975, II, 363; İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Herrâs), IV, 399; İzzeddin b. Abdüsselâm, *Kavâ'idü'l-ahkâm*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), II, 131; Beyzâvî, *el-Gâyetü'l-kuşvâ* (nşr. Ali Muhyiddin Ali el-Karadâğî), Kahire 1980-82, I, 529, 571 vd.; Karâfî, *el-Furûk*, Kahire 1347 — Beyrut, ts. (Âlemü'l-Kütüb), II, 206-207; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, V, 35 vd.; Ebû Muhammed b. Gânim el-Bağdâdî, *Mecma'u'd-damânât*, Beyrut 1407/1987; İbn Receb, *el-Kavâ'id* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Kahire 1392/1972, s. 218, 223-233; Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* (nşr. Muhammed el-Mu'tasım-Billâh), Beyrut 1407/1987, s. 578-579; Şevkânî, *Neylû'l-evâtâr*, V, 266-269, 355-366; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr* (Kahire), V, 49 vd.; Mecelle, md. 20, 21, 33, 86, 89, 90, 92-95, 416, 923-925, 929-940, 1007, 1660, 1674; Subhî Mahmesânî, *en-Nazariyyetü'l-âmme li'l-mucebât ve'l-ukûd*, Beyrut 1948, I, 35-38, 108-254; Senhûrî, *Meşâdirü'l-hak*, I, 47; VI, 161; Zerkâ, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, I, 485; a.mlf., *el-Fi'lü'd-dâr ve'd-damân fih*, Dimaşk 1988; Ali el-Hafîf, *ed-Damân fi'l-fıkhil-İslâmî*, Kahire 1971, I-II, tür.yer.; Vehbe ez-Zühaylî, *Nazariyyetü'd-damân*, Dimaşk 1402/1982; Muhammed Fevzî Feyzullah, *Nazariyyetü'd-damân fi'l-fıkhil-İslâmî*, Küveyt 1983; Süleyman Muhammed Ahmed, *Damânü'l-mütlefât fi'l-fıkhil-İslâmî*, Kahire 1985, tür.yer.; Ahmed ez-Zerkâ, *Şerhu'l-kavâ'idü'l-fıkhîyye*, Dimaşk 1989, s. 429-466; "Damân", *El²* (İng.), II, 105; Hayreddin Karaman, "Akid", *DİA*, II, 252. HAMZA AKTAN

DÂMEGÂNİ

(الدامغانى)

Ebû Abdillâh Muhammed
b. Alî b. Muhammed
ed-Dâmegânî el-Kebîr
(ö. 478/1085)

Otuz yıl
Bağdat kâdilkudâtlığı yapan
Hanefî fakihî.

8 Rebülâhîr 398 (22 Aralık 1007) tarihinde Dâmegân'da doğdu. Aynı nisbeye tanınan diğer âlimlerden ayrılması için "el-Kebîr" lakabıyla anılmaktadır. İlk tahsilini memleketinde yaptıktan sonra Nîşâbur'a gitti. Burada kaldığı dört ay zarfında kadı Ebû'l-Alâ Sâid b. Muhammed'den ders aldı. Daha sonra Bağdat'a geçerek (26 Ramazan 419/18 Ekim 1028) devrin meşhur âlimleri Kudûrî, Hatîb el-Bağdâdî, Hüseyin b. Ali es-Saymerî ve Muhammed b. Abdullah es-Sûrî'den fıkıh ve hadis okudu. Malî durumunun iyi olmaması sebebiyle tahsil hayatı boyunca büyük sıkıntılara katlanmak zorunda kaldı ve bir süre gece bekçiliği yaptı. Bir yandan görevini yaparken bir yandan da sokak fenerinin ışığından faydalanarak derslerine çalışırdı. Hanefî ve Şâfiî fıkıhını çok iyi bilen Dâmegânî, aralarında Enmâtî ve Ebû'l-Vefâ İbn Akil ez-Zaferî gibi büyük âlimlerin de bulunduğu pek çok talebe yetiştirmiştir.

Abbâsî Halifesi Kâim-Biemrillâh'ın teklifi ve Hanefî mezhebine mensup Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey ile veziri Amîdül-mülk el-Kündürî'nin onayı ile, önceki kâdilkudâtlar gibi Şâfiî fakihî olan İbn Mâkûlâ'nın ölümü üzerine boşalan kâdilkudâtlık makamına getirildi (9 Zilkade 447/30 Ocak 1056) ve otuz yılı aşkın bir süre bu görevde kaldı. Kendisine yapılan vezirlik tekliflerini kabul etmemekle birlikte Kâim-Biemrillâh ve Muktedî-Biemrillâh dönemlerinde bu görevi bir müddet vekâleten yürüttü.

Heybeti ve zekâsı bakımından Ebû Yûsuf'a benzeten Dâmegânî çok iyi bir münâzaracı idi (devrinin meşhur Şâfiî hukukçusu Ebû İshak eş-Şîrâzî ile yaptığı bazı münâzaralar için bk. Sübkî, IV, 237-252). 24 Receb 478 (15 Kasım 1085) tarihinde Bağdat'ta vefat etti. Cenazesi önce Nehrülkalâin'deki evine defnedilseyse de daha sonra Ebû Hanîfe'nin meşhedine nakledildi.

Eserleri. Klasik kaynaklarda adı geçen yegâne eseri Hâkim eş-Şehîd'in *el-Muhtasar*'ına yaptığı şerhtir (Leknevî, s. 182;

DÂMEGÂNİ

Hediiyetü'l-ârifîn, II, 74). Brockelmann (GAL, I, 460) ve onu kaynak olarak gösteren G. Makdisi (*El² Suppl.*, s. 192), *Me-sâ'ilü'l-hîttân ve't-turuk* adlı bir kitabı Dâmegânî'ye atfediyorlarsa da bu eser Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Hafid Efendi, nr. 89/4), kaynaklarda verilen bilgilere uygun olarak Ebû Abdullah Hüseyin b. Muhammed ed-Dâmegânî adına kayıtlıdır. Yine Brockelmann, *ez-Zevâ'id ve'n-nezâ'ir ve fevâ'idü'l-beşâ'ir* adlı eseri bir yerde (GAL, I, 460) Dâmegânî'ye bir başka yerde ise (GAL Suppl., II, 986) Hüseyin b. Muhammed ed-Dâmegânî'ye nisbet etmektedir. Bu eseri gerçek sahibi Hüseyin b. Muhammed ed-Dâmegânî adına kaydeden Bağdatlı İsmâil Paşa da (*İzâhu'l-meknûn*, I, 615) müellifin vefat tarihi için yanlışlıkla Muhammed b. Ali ed-Dâmegânî'ye ait olan 478 yılını vermektedir. Bu hususta Brockelmann'ı esas alan Ziriklî ile (*el-A'âm*, VII, 163) Kehhâle de (*Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, XI, 48) aynı yanlışlığı tekrarlayarak her iki eseri Dâmegânî'ye atfederken Kehhâle kitabının bir başka yerinde (IV, 44) *ez-Zevâ'id*'i gerçek müellifi olan Hüseyin b. Muhammed ed-Dâmegânî'nin eserleri arasında zikretmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, III, 109; Sem'ânî, *el-Ensâb*, V, 259; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IX, 22-24; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 433; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, I, 486; Zehebî, *el-İber*, II, 339; a.m.f., *A'âmü'n-nübelâ*, XVIII, 485-488; Safedî, *el-Vâfi*, IV, 139; Sübkî, *Tabakât*, IV, 237-252; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XII, 129; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğiyye*, III, 269-271; İbn Tağ-riberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, V, 121-122; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 362; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 182-183; Brockelmann, *GAL*, I, 460; *Suppl.*, I, 637; II, 986; *İzâhu'l-meknûn*, I, 615; *Hediiyetü'l-ârifîn*, II, 74; Ziriklî, *el-A'âm*, VII, 163; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, IV, 44; XI, 48-49; Ekber Behrüz, "İbn Dâmegânî", *Neşriyye-i Dânişkede-i Edebiyyât ve 'Ulâm-i İnsânî*, sy. 87, Tebriz 1367, s. 330; G. Makdisi, "al-Dâmaghânî, Abû 'Abd Allâh Muḥammad b. 'Alî", *El² Supl.* (İng.), s. 191-192.

CENGİZ KALLEK

DAMGA

Eski Türkler'de **damga**, **tamka** ve **damga** şekillerinde yazılan kelime, "el ile yapılan motif" anlamına geliyordu. Ayrıca şahıs imzası ve mühür olmasının yanı sıra bugün olduğu gibi (damga resmi, damga pulu) "vergi" mânâsında da kullanılmıştır; Kırgızlar'ın Yenisey yazıtlarından birinde "tamgalık yılı" (vergi yılı) tabiri geçmektedir. Damga çoğunlukla zâtî mal

olduğunu göstermek üzere at ve sığırların sağrılarına, davar cinsi hayvanların kulaklarına vurulduğu gibi devlet veya özel şahısların alâmeti de olmuştur. Nitekim Kâşgarlı Mahmud, Reşidüddin ve Yazıcıoğlu yirmi dört Oğuz boyundan bahsederken her boyun damgasını da vermişlerdir ki bunlar Türk hânedanlarında aile alâmeti olarak kullanılmıştır. Meselâ Salgurlular'ın sikkelerinde Salur, Akkoyunlular'ın Bayındır ve Osmanlılar'ın bazı sikkelerinde de Kayı damgası bulunmaktadır. Damga paralardan başka özellikle Akkoyunlular'la Osmanlılar'ın mimari eserlerinde, vesikalarında, bayraklarında ve silâhlarında da görülmektedir. Cumhuriyet döneminde Anadolu'nun birçok yöresinde halı ve kilimlerde, kapkacakta, ev duvarlarında ve mezar taşlarında çeşitli damgalara rastlanmakta, ayrıca eskiden olduğu gibi hayvanlara damga vurulmak suretiyle sahipleri belirlenmektedir. Buralarda kullanılan işaretler bütünüyle eski Türk damgalarıdır.

Kâşgarlı Mahmud'a ve Reşidüddin'e göre Oğuz boylarının damgaları şunlardır:

Boy Adı	Kâşgarlı	Reşidüddin
Kayı	IVI	191
Bayat	IVP	191
Alkaraevli	III	191
Karaevli	III	191
Yazır	III	191
Döğer	IV	191
Dodurga	V	191
Yaparlı	-	191
Avşar	1	191
Kızık	1	191
Beğdili	191	191
Karkın	191	191
Bayındır	191	191
Peçenek	191	191
Çavuldur	191	191
Çepni	191	191
Salur	191	191
Eymür	191	191
Ala Yuntlu	191	191
Yüregir	191	191
İğdir	191	191
Bügdüz	191	191
Yıva	191	191
Kinik	191	191

Türk ve Moğollar'da **yarlık** denilen emir-nâmelere alâmet ve nişan olarak damga vurulurdu. Anadolu beylikleriyle Akkoyunlu ve Karakoyunlu fermanlarında da tuğra yerine damga kullanılmıştır. Meselâ Uzun Hasan'ın Karamanoğlu Ahmed Bey'e gönderdiği hükmün sonunda mühür, üst sağ kenarında ise Akkoyunlular'ın mensup oldukları Bayındır boyunun damgası bulunmaktadır. Yine Uzun Hasan'ın Fâtih Sultan Mehmed'e yolladığı mektupta aynı damga vardır ve bu damga Akkoyunlu bayrağında da mevcuttur. Osmanlılar'da ise damga yukarıdaki anlamda yerini tuğraya bırakmıştır. Nitekim Osman Gazi'den itibaren ferman ve beratlarla tuğra çekilmişken resmî olarak damganın sadece II. Murad döneminde sikkelerde ve daha sonra da silâhlarda yer aldığı görülmektedir. Kırım Tatarları'nda tavro olarak adlandırılan damga, kabilelerin hayvanlarını birbirinden ayırt etmek için kullanılmıştır. Akmesid'in kuzeybatısındaki Abuzlar köyü yakınlarında kayalar üzerinde bulunan örneklerden, Kırım damgalarının da çeşitli Türk boylarınıninkilerle benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır (Akçokraklı, s. 161-169).

Damganın "gök damga", "altın damga" veya "altın bilga" (nişan), "al damga" ve "kara damga" olmak üzere kullanıldığı yerlere göre birkaç türü vardı. Bunlardan mavi renkli olan gök damga, İlhanlı damgalarının geçerliliğini teyit için büyük kağıt tarafından basılırdı. XV ve XVI. yüzyıllarda Kırım yarlıklarının baş tarafına vurulan altın damga, dinî bir ibare ile hanın ismini taşıyan altın yazıdan oluşur ve genellikle malî yarlıklara basılırdı. İlhanlılar'da ise ulakların menzillerden at alabilmeleri için kendilerine verilen ulak nişanına da altın damga vurulurdu. Posta işlerinde bir de yeşil renkli damga kullanılıyordu. Yine vezirlik ve sâhib-i divân fermanlarında altın damga bulunurdu. Ayrıca Türk devletlerinde bir ülkenin ele geçirilmesi için kumandana bir nevi sefer emri ve izni mahiyetinde altın damgalı menşur verilirdi. Altın yıldız veya yıldızlı mürekkeple basıldığından dolayı bu adı alan damga hükümdarda ve başvezirde bulunurdu. Resmî hüküm ve yazılara ise kırmızı mürekkepli mühür vurulurdu ve buna al damga denirdi. *Vassâf Târîhi Lugatı Tercümesi*'nde altın damganın hükümdar tuğrasına, al damganın da divan tarafından alınması kararlaştırılan vergi-